

Nije samo po sebi razumljivo da imamo COBISS i SICRIS

Christina Tovoté, poznata bibliotekarka sa univerziteta u Stockholmu, nakon posete nekim slovenačkim bibliotekama u jesen 1998. godine, u svom članku u časopisu Biblioteksbladet napisala je: "COBISS – slovenačka virtuelna biblioteka – nešto na čemu možemo pozavideti, toj državi jedva nešto većoj od Smalanda (pokrajina na jugu Švedske). Iako Slovenija ima samo dva miliona stanovnika, ona ima nacionalnu računarsku mrežu COBISS – kooperativni online bibliografski sistem i servisi – koja predstavlja neprocenljivu pomoć u širenju znanja i informacija među stanovništvom. COBISS predstavlja temelje slovenačkih biblioteka i njihovog informacionog sistema te je ujedno i stub nauke, učenja i kulturnih aktivnosti".

Dr. Sigrid Reinitzer, koja spada u najpoznatije austrijske i evropske bibliotekare i profesore bibliotekarstva, na konferenciji COBISS 2007 rekla je: "Ubeđena sam, da uspostavljanjem sistema COBISS.Net u državama koje će u sledećih deset godina postati članice Evropske unije, IZUM daje poseban primer međunarodne saradnje. Na konferenciji bibliotekara u Nemačkoj mogli smo čuti da je COBISS najznačajniji evropski online centralni katalog koji se može uporediti sa OCLC-em iz SAD-a i OCLC-PICA-om iz Evrope, s tim što nudi više posebnih opcija za evropske i posebno slovenske jezike".

Karen Calhoun, potpredsednica OCLC-a, koji vodi svetski katalog WorldCat, na konferenciji COBISS 2009 rekla je da IZUM ima prednost nad OCLC-em, jer je u koncepciji COBISS-a spojio funkcije kataloga i bibliografija te potonje povezao s registrom istraživača, a poznavanje specifičnosti država na području Zapadnog Balkana predstavlja takođe njegovu prednost.

Slične pohvale nalazimo u intervjuima, člancima i kongresnim referatima drugih međunarodno priznatih eksperata iz oblasti bibliotekarstva i informacionih nauka. Treba, ipak, znati da je COBISS cenjen u svetu i potvrđen u regiji prvenstveno zbog originalnih konceptualnih i organizacionih rešenja te zbog međusobno povezanih sadržinskih komponenti, a ne zbog tehnoloških inovacija. Razvoj bibliotečkih COBISS aplikacija za sada još prati svetske trendove, a zbog ograničenih kadrovskih kapaciteta IZUM-a, dalji tehnološki razvoj je pod velikim znakom pitanja. Holandska PICA, ustanova nalik na IZUM, pokleknula je još pre više godina kada ju je kupio OCLC.

Svetske trendove u razvoju bibliotečkih informacionih sistema i informacionih sistema o istraživačkoj delatnosti, te stanje u toj oblasti u drugim državama, u Sloveniji prati malo ljudi. Zato je takođe malo onih koji shvataju da nije samo po sebi razumljivo da imamo nacionalni bibliotečki informacioni sistem COBISS.SI i s njim povezan informacioni sistem o istraživačkoj delatnosti, SICRIS. Koliko je to neophodna nacionalna informaciona infrastruktura, znaju da kažu korisnici naših biblioteka, a posebno studenti i istraživači. Pre više godina neko se čak požalio zaštitniku čovekovih prava, jer neke svoje objavljene radove nije našao u COBISS-u. IZUM bibliotekama u Sloveniji besplatno obezbeđuje serverske kapacitete za baze podataka, aplikativnu programsku opremu i veći deo stručne pomoći, jer troškove s tim u vezi pokriva država preko Agencije za istraživačku delatnost (ARRS). Izuzetak su školske biblioteke koje plaćaju članarinu, jer Ministarstvo za prosvetu još nije usvojilo adekvatna sistemska rešenja. Biblioteke u drugim državama, u automatizaciji svog poslovanja koriste skupu komercijalnu programsku opremu različitih domaćih ili stranih dobavljača i različite standarde za obradu podataka. Budući da nemaju državnu instituciju

nalik na IZUM, koja bi brinula o usklađivanju pravila automatizacije poslovanja biblioteka, takođe nemaju nacionalni uzajamni bibliografski sistem.

Danas su u svetu su vodeći dobavljači računarskih aplikacija za biblioteke neprofitni OCLC (više od 1.200 zaposlenih) i profitni ExLibris (više od 500 zaposlenih). Prva ustanova je takođe bibliografski servis (nalik na IZUM) i vodi svetski katalog WorldCat, a druga je prvenstveno dobavljač programske opreme, a u poslednje vreme kupuje i nudi i baze podataka. Sa obe ustanove IZUM ima veoma dobru saradnju i neki njihovi proizvodi već su integrisani u COBISS.

IZUM ima 115 zaposlenih informatičara, bibliotekara, prevodioca i saradnika drugih obrazovnih profila. Svojim proizvodima i uslugama IZUM se potvrdio u širem regionu kao javni zavod koji svoju delatnost obavlja pod uslovima koji važe za javnu službu. Veći deo (90 %) prihoda je od finansiranja javne službe (pretežno preko ARRS-a), a 10 % prihoda stiže preko tržišne delatnosti (uglavnom u inostranstvu, prodajom licenci i usluga obrazovanja).

Razvoj novih aplikacija zavisi od sposobnosti projektanata i programera. Inovativni projektanti i programeri takvi su po rođenju, ne mogu se odškolorati. Kreatora ključnih aplikacija u sistemima COBISS i SICRIS samo nas je nekoliko (i konstantno smo preopterećeni), a od koncipiranja sistema situacija se suštinski nije promenila. Kada je o bibliotekarima reč, samo tu i tamo uspemo da pronađemo nekog ko je spreman da dođe u IZUM na neuporedivo zahtevnije i odgovornije radno mesto. Kod informatičara postoje dva problema. Budući da se u Sloveniji IZUM jedini bavi bibliotečkim sistemima, ne može se pronaći projektant ili aplikativni programer sa iskustvom, te svakog takvog stručnjaka sami moramo da odškolujeemo. Drugi problem su plate zbog kojih je većina sposobnih informatičara otišla iz javne uprave te sada imaju svoja preduzeća u kojima razvijaju i održavaju aplikacije za potrebe javne uprave. Ostao je samo još IZUM. U Ministarstvu za javnu upravu su toga svesni i pokušavaju da nam pomognu, a neobično je to da u Ministarstvu za visoko školstvo, nauku i tehnologiju to ne znaju da cene. Prilikom prelaska na novi platni sistem, 2008. godine, na IZUM su zapravo i zaboravili i kasnije su predlagali da npr. programere proglasimo za "podsekretare". Na potcenjivački odnos prema IZUM-u ukazuje i prenisoko rangiranje rednog mesta direktora IZUM-a na listi platnih razreda direktora javnih zavoda.

Iako je 1992. godine statusnom transformacijom IZUM-a u državni javni zavod postavljen institucionalni okvir za izvođenje zadataka informacionog servisa slovenačke nauke, obrazovanja i kulture, današnjeg COBISS-a i SICRIS-a ne bi bilo da se nas nekolicina zanesenjaka nije odlučila da svoje kreativne sposobnosti podredi javnom interesu. Neki od nas svesno su prekinuli akademske karijere i takođe odoleli izazovima privatnog sektora. Nisu se ostvarila očekivanja da će vlast to ceniti. A ko to predstavlja vlast? Trenutni ministri ili državni službenici koji dolaze i odlaze, a kada su na vlasti mnogi slede samo svoje lične interese. Zašto bi se opterećivali organizacionim i razvojnim pitanjima IZUM-a, dok COBISS i SICRIS nesmetano funkcionišu?

A kako je sve počelo? Kada sam 1983. godine bio direktor Računskog centra Univerziteta u Mariboru, posetio me je tadašnji upravnik Univerzitetske biblioteke u Mariboru (UKM), prof. dr Bruno Hartman sa idejom da uradimo računarsku podršku za katalog i pozajmicu u UKM-u. Usledila je Breda Filo sa idejom o jedinstvenom vođenju bibliografija istraživača Univerziteta u Mariboru. Iako smo tada bili opterećeni drugim projektima, sa zadovoljstvom smo u svoje zadatke uključili i automatizaciju biblioteka svih članica mariborskog

univerziteta. Smatrali smo, naime, da će to biti relativno jednostavan zadatak, a ubrzo se pokazalo da nismo bili u pravu. Nakon posete nekim bibliotekama u Sjedinjenim Američkim Državama te Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, koja je tada već imala automatizovani katalog, odučili smo se da uspostavimo sistem uzajamne katalogizacije s centralnim katalogom i lokalnim katalozima biblioteka učesnica.

Projektu uspostavljanja sistema uzajamne katalogizacije, u kojem se svaka bibliografska jedinica (knjiga, časopis, članak itd.) bibliografski obradi i katalogizuje samo jednom, nakon čega je bibliografski zapis pristupačan svim zainteresovanim korisnicima, uskoro su se pridružile još neke slovenačke biblioteke (NUK, CTK); međutim, nisu izostali ni protivnici. Specijalizovani informacioni centri, čiju je delatnost tada finansirala Samoupravna interesna zajednica za nauku Slovenije, koja je kasnije RCUM-u dodelila status računarskog hosta sistema naučnih informacija, želeli su da grade svoje specijalizovani baze podataka i kataloge, a spajanje funkcija kataloga i bibliografija u jednu bibliografsku bazu podataka za neke je bibliotekare bilo nešto nedopustivo.

Na predlog Tome Martelanca, tadašnjeg upravnika NUK-a, predsedništvo Zajednice jugoslovenskih nacionalnih biblioteka prihvatilo je 1987. godine IZUM-ov sistem uzajamne katalogizacije kao zajedničku osnovu bibliotečkog informacionog sistema Jugoslavije, a to je podržala i Zajednica univerziteta Jugoslavije kojoj je tada predsedavao mariborski rektor prof. dr Dane Melavc. Na osnovu javnog konkursa Saveznog komiteta za nauku i tehnologiju, RCUM je potom 1988. godine izabran i za generalnog izvođača izgradnje sistema naučnih i tehnoloških informacija Jugoslavije (SNTIJ). Naš prvi zadatak bila je izrada idejnog projekta SNTIJ. Svi članovi ocenjivačke komisije, osim slovenačkog, ocenili su projekt pozitivno. Sećam se da je tadašnji savezni ministar prof. dr Božidar Matić, sada predsednik Akademije nauka i umetnosti BiH, došao u moju kancelariju u Beogradu, pokazao mi mišljenje slovenačkog člana komisije i prokomentarisao: "vidi kako te j... Slovenci". RCUM je 1990. godine transformisan u IZUM – Institut informacijskih znanosti Univerziteta u Mariboru. Sledilo je uključivanje nacionalnih biblioteka svih republika i pokrajina u sistem uzajamne katalogizacije te njegova nadgradnja u kooperativni online bibliografski sistem i servise COBISS.

Nakon raspada Jugoslavije, ministar za nauku i tehnologiju, dr Peter Tancig, prihvatio je 1992. godine inicijativu da se IZUM izdvoji iz Univerziteta u Mariboru i organizuje kao samostalni javni zavod od nacionalnog značaja, po uzoru na PICA-u – instituciju u Holandiji sa sličnom delatnošću. U komparativnoj analizi, koju je uradio savetnik ministra, Iztok Tvrdy, mogli smo da pročitamo "PICA i IZUM su dve jedine poznate organizacije u Evropi takvog tipa. Po razvijenosti i broju zaposlenih sasvim se mogu porediti. Pored te dve institucije, OCLC je jedina poznata organizacija u svetu koja se trudi da postane svetski servis za to područje". Vlada je IZUM-u priznala status državnog javnog zavoda s formalnim zaključkom o njegovom ustanovljenju, a sufinansiranje njegove delatnosti preuzeli su Ministarstvo za nauku i tehnologiju (MZT) te Ministarstvo za kulturu.

Usledili su brojni pokušaji sprečavanja razvoja sistema COBISS:

- kada je trebalo ubediti NUK da delatnost IZUM-a i NUK-a nisu konkurentske, već komplementarne;
- kada su bibliotečki stručnjaci želeli da po svaku cenu opšte biblioteke na silu primoraju da prihvate paralelni sistem njihove automatizacije i razvoj programske opreme podrede preduzetničkim interesima;

- kada se Ministarstvo za školstvo i sport odlučilo da izabranom privatnom preduzeću finansira razvoj programske opreme za automatizaciju školskih biblioteka, a dalju sudbinu projekta prepustilo je preduzetničkim interesima i snalažljivosti školskih biblioteka;
- kada su bibliotečki stručnjaci Univerzitet u Ljubljani nagovarali na razvoj autonomnog bibliografskog sistema i
- kada je trebalo da se u Zakonu o bibliotekarstvu COBISS potvrdi kao nacionalni sistem.

Najteže je bilo u vreme zamene vlada kada je, skoro svaki put ministre ili njihove saradnike trebalo ubeđivati zbog čega je logično razvijati jedinstveni bibliotečki informacijski sistem i pri tom im dokazivati da se delatnost i organizovanost IZUM-a kao javnog infrastrukturnog zavoda ne može izjednačavati sa delatnošću i načinom organizacije javnih istraživačkih ili visokoškolskih zavoda.

Nakon neuspešnog pokušaja savetnika ministra za nauku i tehnologiju da me smene sa funkcije direktora IZUM-a i da promene strategiju razvoja COBISS-a, 1994. godine sam prihvatio poziv tadašnjeg ministra, dr Rada Bohinca, da se zaposlim u MZT-u kao rukovodilac Odeljenja za informacionu infrastrukturu i da, između ostalog, preuzmem i funkciju predsednika Upravnog odbora IZUM-a. Na toj je funkciji sledećih 7 godina moj prioritet bio razvoj sistema COBISS i SICRIS te akademske mreže ARNES.

Nakon reorganizacije ministarstava, 2001. godine, novi Sektor za nauku zauzeo je krajnje negativan odnos prema COBISS-u i SICRIS-u te smanjio finansiranje delatnosti IZUM-a. Zbog predviđenog ukidanja Odeljenja za informacionu infrastrukturu u MVZT-u, a i zbog suprotstavljanja pojedinaca u IZUM-u smernicama rukovodstva, uz podršku tadašnje ministarke, dr Lucije Čok, i ministra za informatičko društvo, dr Pavla Gantara, januara 2002. godine vratio sam se na mesto (v. d.) direktora IZUM-a. Usledila su nastojanja dr Zorana Stančiča, rukovodioca Sektora za nauku, da ne budem imenovan za direktora. Priča se završila tek decembra 2003. godine, kada je Vlada RS dala saglasnost za moje imenovanje za direktora IZUM-a.

Tokom sledećih godina nizale su mukotrpne situacije prilikom prihvatanja godišnjih programa IZUM-a. Predstavници ministarstava u Upravnom odboru IZUM-a po pravilu nisu poznavali stavove ministarstava, a u naknadnom birokratskom postupku dobijanja saglasnosti Vlade RS mesecima smo se bavili najčešće neosnovanim primedbama državnih službenika. Nakon mog odlaska iz ministarstva tamo, naime, više nije bilo nikoga s kim bi rukovodstvo IZUM-a moglo da usklađuje otvorena pitanja u vezi sa misijom i strategijom razvoja sistema COBISS i SICRIS te mreže COBISS.Net. Možda je nekada neko dobio pogrešnu predstavu da su u prvom planu finansijske teškoće i ograničenja. U osnovi se zapravo uvek radilo o nerazumevanju delatnosti IZUM-a, što je povremeno imalo i finansijske posledice. Naročito su bila nerazumljiva povremena suprotstavljanja prestižnom projektu međunarodne razvojne saradnje, COBISS.Net, koji prati smernice Vlade RS i koji su u različitim periodima finansijski podržala različita ministarstva, a Ministarstvo za visoko školstvo, nauku i tehnologiju do sada nije bilo u stanju da obezbedi međuresorsku koordinaciju. Tako smo 2006. godine krizu prebrodili tek nakon sastanka koji je organizovao ministar, dr Gregor Virant (prisutni ministri: Virant, Rupel, Zver, Simoniti, Zupan). Priča se ponovila 2007. godine, jer se ministar, dr Jure Zupan, iz nepoznatih razloga suprotstavio projektu. Nakon mog pisma predsedniku Vlade i drugim nadležnim ministrima, ministar Zupan me je čak pozvao da dam ostavku, a ministar, dr Žiga Turk, poslao je predsedniku Vlade i kolegama ministrima pismo podrške projektu.

Kada je 2008. godine ministar za visoko školstvo, nauku i tehnologiju postao Gregor Golobič, a državni sekretar prof. dr József Györkös, verovali smo da su došla bolja vremena, a takva su bila i njegova predviđanja nakon posete IZUM-u. Nažalost, nakon toga je uspešno rešen samo problem vlasništva poslovne zgrade IZUM-a i postavljen projekt dograđivanja navedenog objekta, a preko ARRS-a bila su obezbeđena sredstva za osavremenjavanje računarske infrastrukture IZUM-a. Nerešenim problemima pridružili su se novi problemi, tako da su okolnosti postajale sve više kritične. Lane, 4. oktobra, IZUM je čak ostao bez Upravnog odbora, jer se ministarstvo nije pobrinulo za imenovanje novih članova. Februara ove godine, kada IZUM sa ARRS-om nije mogao da zaključi ugovor o finansiranju javne službe u 2011. godini, jer nije imao Upravni odbor koji bi pre toga usvojio godišnji program, upoznao sam javnost sa nastalim prilikama. Vlada je zatim imenovala članove Upravnog odbora (od kojih neki nisu dovoljno kompetentni za tu funkciju), a ja sam na prvoj sednici iz protesta podneo ostavku na funkciju direktora IZUM-a. Bio sam spreman da povučem ostavku da je Upravni odbor pozvao osnivača da ukloni razloge kojima sam obrazložio svoju ostavku. To se nije dogodilo i Upravni odbor me razrešio funkcije direktora, i to pri istom broju glasova za i protiv, sa glasom predsednika koji je prevagnuo. Za predstavnike ministarstava i još neke poslušnike bilo je, naime, nedopustivo to što sam javno kritikovao ministarstvo. To je bilo jedino što su mi očitali. Nije mi žao zbog odluke da podnesem protestnu ostavku, jer sem uveren da će ona stimulisati razmišljanje o mogućim posledicama neadekvatnog odnosa Ministarstva za visoko školstvo, nauku i tehnologiju prema IZUM-u, a možda i razmišljanje o neophodnosti drugačijeg pravnog statusa IZUM-a. Država do sada, naime, nije bila sposobna da sistemskim rešenjima obezbedi potrebne uslove za stabilno funkcionisanje IZUM-a koje je do sada previše zavisilo od moje snalažljivosti i upornosti.

IZUM je danas u svetu prepoznatljiv kao regionalni centar znanja i inovacija za razvoj integrisanih bibliotečkih informacionih sistema i informacionih sistema o istraživačkoj delatnosti. Pored 414 biblioteka iz Slovenije, u mrežu COBISS.Net je uključeno i 133 biblioteka iz Srbije, 43 biblioteke iz BiH, 43 biblioteke iz Makedonije, 26 biblioteka iz Crne Gore i Nacionalna biblioteka Bugarske – ukupno 660 biblioteka. Sve navedene države su odlučile da nacionalne bibliotečke informacione sisteme izgrade na platformi COBISS, a na to se pripremaju i Albanija i Kosovo. To takođe nije samo po sebi razumljivo, već je plod dvadeset petogodišnjih nastojanja rukovodstva IZUM-a za zadobijanje poverenja.

Šta je sa Hrvatskom? Nakon osamostaljenja ona je prekinula saradnju sa IZUM-om i odlučila se za sopstveni put automatizacije bibliotečkog poslovanja bez vizije jedinstvenog nacionalnog bibliotečkog informacionog sistema. Njene biblioteke danas koriste 5 različitih međusobno nepovezanih sistema. Zanimljiv je primer Nacionalne i sveučilišne biblioteke (NSB) koja je do 1991. godine koristila COBISS, zatim se odlučila za Crolist (domaćeg proizvođača), a potom 2005. godine (uz znatnu podršku ministarstva za nauku) za Voyager (američkog proizvođača Endeavour). Nakon skoro tri godine priprema za implementaciju opreme Voyager, firmu Endeavour kupila je izraelska firma Ex Libris koja je ukinula podršku toj opremi i prisilila NSB da se preusmeri na programski sistem Aleph. Taj program bi postepeno implementirale i druge univerzitetske biblioteke u Hrvatskoj, a lane su, zbog teškoća sa implementacijom Alepha, drugi hrvatski univerziteti prekinuli saradnju u zajedničkom projektu. Dosta govore komentari hrvatskih bibliotekara koji redovno prisustvuju IZUM-ovim konferencijama – "O nečemu što je nalik na COBISS možemo samo da sanjamo".

mr Tomaž Seljak, donedavni direktor IZUM-a

preveo sa slovenačkog Aleksandar Marinković